

РУДОМІНО-ДУСЯТСЬКА О.В.

кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії екологічної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЕКОЛОГІЧНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У статті наводяться результати емпіричного дослідження ідентичності особистості як чинника екологічно-орієнтованої життєдіяльності. Доведено значення процесів самосвідомості в організації екологічно-орієнтованої життєдіяльності. Підтверджена гіпотеза дослідження про те, що чинником реалізації екологічно-орієнтованої життєдіяльності може бути ідентичність особистості. Виділені два основних аспекти ідентичності – соціальна ідентичність, орієнтована на визначення себе в термінах соціальних категорій та груп і особистісна ідентичність, орієнтована на визначення себе в термінах унікального досвіду людини. Встановлені універсальні прояви ідентичності особистості у її повсякденній життєдіяльності, якими є персоналізація і психологічне привласнення об'єктів життєвого оточення. Встановлено, що особи із розвинутою особистісною ідентичністю сприймають і створюють індивідуально-неповторні риси свого життєвого оточення і на цій основі більш активно психологічно привласнюють його. Саме така активність є запорукою екологічності їх життєдіяльності.

Ключові слова: психологія життєдіяльності, особистісна ідентичність, соціальна ідентичність, персоналізація, психологічне привласнення.

В умовах сьогоденішньої екологічної ситуації психологам доводиться своїми засобами вирішувати проблему прагнення людей споживати все більше і більше товарів і послуг. Не потрібно доводити, що ескалація споживання, і відповідно виробництва, сьогодні загрожують катастрофою навколишньому середовищу. У цьому контексті важливі пошуки психологічних механізмів раціонального споживання на основі усвідомлення людьми своїх реальних, життєвих потреб.

Важливим психологічним чинником екологізації повсякденної життєвої активності виступає здатність людини до самовизначення по відношенню до зовнішніх впливів та своїх внутрішніх спонук до життєдіяльності. Ядром самосвідомості особистості в аспекті самовизначення є її ідентичність, яка впливає на всі складові Я-концепції. За В.А.Петровським [5, с. 54], який розробляє суб'єктний напрямок в психології особистості, бути особистістю - означає бути не тільки суб'єктом предметної діяльності, а також бути суб'єктом самосвідомості. Предмет психологічних досліджень особистості як суб'єкта самосвідомості - це відкриття та переживання людиною власного "Я", власної ідентичності.

Предметом нашого дослідження є визначення шляхів, способів та механізмів впливу переживання людиною своєї ідентичності на сприймання, осмислення, внутрішнє та зовнішнє перетворення умов та обставин свого життя. Таке дослідження є необхідним для розгляду ідентичності особистості як чинника екологічності її життєдіяльності.

Ідентичність – це процес (ідентифікація) та результат (суто ідентичність) самовизначення особистістю себе в термінах психологічних, фізичних рис, соціальних категорій, внаслідок чого вона відчуває свою цілісність, тотожність, неподільність історії свого життя. Переважаючою ідеєю в сучасній психології є ідея про наявність двох основних аспектів ідентичності - орієнтованого на соціальне оточення (соціальна ідентичність) і на унікальність проявів особистості (особистісна ідентичність) (Дж. Мід, І. Гоффман, Ю. Хабермас, Х. Теджфел, Дж. Тернер, Г.°Брейкуелл та ін.).

Соціальна ідентичність – це самовизначення особистості в термінах соціальних категорій (професійних, статевих, сімейно-рольових тощо), внаслідок чого особистість відчуває себе належною до певної соціальної групи. Особистісна ідентичність - це самовизначення особистості в термінах фізичних, психологічних рис, усвідомлення власних цінностей, цілей внаслідок чого особистість відчуває себе індивідуальною та неповторною [4].

На думку Дж.Тернера та Х.Теджфела - авторів концепції динаміки ідентичності, особистісна і соціальна ідентичності є два полюси одного біполярного континууму. На одному полюсі - поведінка, яка повністю визначається особистісною, на іншому - соціальною ідентичністю. Зазвичай, поведінка знаходиться між цими полюсами, тяжіючи до одного з них. Соціальна ідентичність – є первинною по відношенню до особистісної, тобто з'являється першою в процесі розвитку індивіда та справляє вплив на формування останньої. Особистісна ідентичність, будучи сформованою, в свою чергу починає впливати на соціальну, спрямовуючи її подальший розвиток та переживаючи власну трансформацію [8].

Зміст ідентичності виникає в результаті процесів когнітивної категоризації. Якщо за деякими своїми ознаками я знаходжу схожість з групою людей, то несвідомо відношу себе до цієї групи і знаходжу певну соціальну ідентичність. Якщо ж з якихось своїх ознаках я не можу віднести себе до категорії, то актуалізується особистісна ідентичність і я відчуваю свою одиничність. В Я-концепції взаємодіють обидві форми ідентичності, але в залежності від індивідуальних категорій та зовнішньої стимуляції, людина схильна частіше визначати себе на рівні або соціальної, або особистісної ідентичності [9].

Ми припустили, що сформована особистісна ідентичність виконує функцію установки, яка спрямовує людину на пошуки і створення в життєвому середовищі об'єктів, ознак, що підтверджують її своєрідність, відмінність від інших. Навіть в стандартне середовище така людина буде намагатися внести атрибути своєї індивідуальності. Індивідуалізоване оточення психологічно присвоюється, переживається як своєрідне продовження себе і на цій підставі оберігається і захищається. Таким чином життєзабезпечення людини із високим рівнем особистісної ідентичності базується на певному екологічному фундаменті.

Таке припущення потребує перевірки, оскільки прагнення включити в своє «Я» навколишні об'єкти частіше пов'язують з їх соціальними характеристиками [2]. І. Альтман у зв'язку з цим дослідив життєве оточення підлітків, для яких найбільшу цінність мають одяг, речі, оформлення кімнати, які атрибутують приналежність до групи однолітків [7].

Ми вважаємо, що привласнення, пов'язане з соціальністю об'єктів, відбувається менш глибоко й інтенсивно, ніж привласнення, пов'язане з їх індивідуальними характеристиками. Багато хто знає з власного досвіду, що змінюється мода або життєві стандарти, і старе знецінюється, нещадно відкидається. Таку активність не є екологічною.

Висунуте припущення потребує перевірки і зумовило проведення емпіричного дослідження.

В основному дослідженні, якому передувало пілотажне дослідження, взяли участь 131 респондент - студенти Київського університету ім. Тараса Шевченка. Досліджуваним пропонувалося оцінити за двома критеріями об'єкти свого життєвого предметно-просторового оточення. Перший критерій - унікальність-типовість об'єкта. Другий критерій - сприйняття його в термінах «мій-чужий». Оцінювані об'єкти життєвого середовища були обрані на основі відомих уявлень про складну організацію життєвого середовища [1; 6], у якому виділяється рівні макросередовища (планета Земля, континент, країна), мезосередовища (місто, район, подвір'я будинку), мікросередовища (житло та його предметне наповнення) (див. табл. 1).

Операціоналізація вихідних понять та виділення емпіричних індикаторів досліджуваних явищ, дозволили конкретизувати основну гіпотезу дослідження про вплив змісту ідентичності особистості на екологічність/неекологічність її життєдіяльності таким чином:

1). Існує тісний зв'язок між розвинутою особистісною ідентичністю та тенденцією персоналізувати та психологічно привласнювати людиною різнорівневі об'єкти її життєвого середовища. Така внутрішня активність є показником екологічно-орієнтованої життєдіяльності.

Об'єкти життєвого середовища для оцінки за критеріями «індивідуальний-типовий» та «мій-чужий»

Рівень життєвого середовища	Об'єкти для оцінки
Мікросередовище	Одяг Кімната, у якій живеш Ліжко Письмовий стіл
Мезосередовище	Подвір'я біля будинку Вулиця, на якій живеш Район, в якому живеш Університет, в якому навчаєшся
Макросередовище	Держава Україна Планета Земля Місто Київ Європейський континент

2). Розвинена соціальна ідентичність особистості не є безпосереднім чинником процесів персоналізації та психологічного привласнення людиною об'єктів її життєвого оточення як таких, що забезпечують екологічну орієнтацію життєдіяльності.

Для перевірки робочих гіпотез у дослідженні були використані наступні методики:

1. Тест двадцяти висловлювань М. Куна, Т. Макпартленда, для визначення рівнів особистісної та соціальної ідентичності;

2. 7-бальна біполярна шкала для оцінювання об'єктів життєвого мікро-, мезо- та макросередовища за критерієм «унікальний-типовий».

3. 10-бальна біполярна шкала для оцінювання об'єктів життєвого мікро-, мезо- та макросередовища за критерієм «мій-чужий».

Підраховувалась кількість балів, якими досліджуваний оцінив кожний об'єкт, групу об'єктів (за рівнем середовища) та загальну кількість об'єктів в цілому.

Етапи емпіричного дослідження. На етапі збору інформації за допомогою методики «Хто Я?» визначалися показники розвитку особистісної та соціальної ідентичності та за допомогою оціночних шкал визначалися показники оцінки об'єктів життєвого мікро-, мезо- та макросередовища за критеріями «унікальний – типовий» та «мій – чужий». На етапі обробки інформації обраховувалися показники центральної тенденції – середнє арифметичне та медіана (M , Me), показники розсіювання – стандартне відхилення (σ), непараметричні коефіцієнти кореляції та достовірності відмінностей між групами. За результатами обробки матеріалів дослідження були здійснені процедури аналізу та інтерпретації отриманих даних.

Обробка та аналіз результатів дослідження. Тест двадцяти висловлювань М. Куна, Т. Макпартленда „Хто Я?” Для визначення рівня соціальної та особистісної ідентичності загалом по вибірці як міра центральної тенденції була використана медіана. Використання медіани, а не середнього арифметичного значення зумовлена тим, що медіана, на відміну від середнього, не чутлива до крайніх значень емпіричного ряду. Отримані дані представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Рівень соціальної та особистісної ідентичності у досліджуваній вибірці

	Соціальна ідентичність	Особистісна ідентичність
N	131	131
Me	6,0	12,5
Σ	3,85	5,65

Як видно з даних, представлених у таблиці 2, рівень соціальної ідентичності ($Me = 6$; $\sigma = 3,8$) у загальній вибірці студентів нижчий за рівень особистісної ідентичності ($Me = 12,5$; $\sigma = 5,7$).

Наступним кроком був загальний аналіз оцінок досліджуваними об'єктів середовища за обраними критеріями (див. таблицю 3).

З'ясувалося, що об'єкти мікросередовища і макросередовища оцінюються як більш унікальні і мої, ніж об'єкти мезосередовища. Відмінності по t-тесту для незалежних вибірок є значущими ($p = 0,01$). Різниця за критерієм «унікальний типовий», мабуть, пов'язана з об'єктивними характеристиками виділених рівнів середовища. Сучасне міське середовище, об'єкти якого в нашому дослідженні склали рівень мезосередовища, є однотипни-

ми і, безумовно, менш унікальними, ніж такі об'єкти оцінки як планета Земля або власне житло.

Таблиця 3

Узагальнені середні значення оцінки об'єктів різних рівнів життєвого середовища як «Унікальних-типових» (обернена шкала) та «Моїх-чужих»

Рівні середовища	Унікальний-Типовий		Мій – чужий	
	М	Σ	М	Σ
Мікросередовище	2,1	2,03	7,6	2,1
Мезосередовище	4,5	2,10	4,1	1,5
Макросередовище	1,5	1,78	6,2	1,7

Для пояснення відмінностей за критерієм «мій-чужий» ми припустили, що в повсякденному оточенні особистості більш унікальні для неї об'єкти легше психологічно присвоюються. Високе значення коефіцієнта кореляції Спірмена між оцінками об'єктів за критерієм «унікальний - типовий» і за критерієм «мій-чужий» ($r = 0,680$, $p = 0,007$) підтвердило наше припущення. Такий зв'язок безумовно важливо враховувати при плануванні міської забудови.

При вирішенні основних завдань дослідження, перш за все, встановлювалося, чи є зв'язок між показниками особистісної та соціальної ідентичності досліджуваних і оцінкою ними об'єктів життєвого середовища як унікальних або типових. Були підраховані відповідні коефіцієнти рангової кореляції Спірмена (див. табл. 4).

Таблиця 4

Кореляційні залежності між змінними «Оцінка середовища як унікального чи типового» та «Рівень особистісної ідентичності, «Рівень соціальної ідентичності»

	Особистісна ідентичність	Соціальна ідентичність
Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена	- 0,640	0,135
N	131	131
Значимість	0,037	0,295

Як видно з табл. 4, зв'язок між показниками особистісної ідентичності та оцінкою об'єктів середовища за шкалою «унікальний-типовий» є зна-

чимим. При цьому, чим більше унікальними оцінюють респонденти об'єкти життєвого середовища, тим вище їх особистісна ідентичність. З таблиці видно, що зв'язок між рівнем соціальної ідентичності та оцінкою об'єктів за цією шкалою є незначним. Таким чином, люди, схильні бачити, підкреслювати своєрідні риси своєї особистості і поведінки, швидше виділять, створять індивідуальні риси свого оточення.

Наступним кроком була перевірка зв'язку між оцінкою об'єктів середовища за критерієм «мій-чужий» і проявами особистісної та соціальної ідентичності (див. табл.5).

Таблиця 5

Кореляційні залежності між змінними «Оцінка середовища за критерієм «мій - чужий», «Рівень особистісної ідентичності, «Рівень соціальної ідентичності»

	Особистісна ідентичність	Соціальна ідентичність
Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена	0,610	0,117
N	131	131
Значимість	0,051	0,435

Як бачимо з таблиці 5, існує значущий зв'язок між оцінками за цією шкалою і показниками особистісної ідентичності. При цьому, чим вище особистісна ідентичність, тим активніше присвоюються об'єкти свого оточення. З показниками соціальної ідентичності зв'язок відсутній.

Виходячи з того, що в якості об'єктів для оцінки були запропоновані об'єкти різних рівнів життєвого середовища: мікросередовище, мезосередовище, макросередовище, проаналізуємо зв'язки між змінними «особистісна ідентичність особистості» та «привласнення об'єктів просторово-предметного середовища» окремо по кожному із рівнів середовища (див. табл. 6 – 8).

Таблиця 6

Кореляційні залежності між змінними «Мій – чужий» та «Рівень особистісної ідентичності» для об'єктів мікросередовища

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена	0,790
N	131
Значимість	0,004

Як видно з табл.6, існує значимий зв'язок ($p = 0,001$) між оцінкою особистістю об'єктів мікросередовища за критерієм «Мій – чужий» та рівнем її особистісної ідентичності. Тобто тенденція до психологічного привласнення особистістю об'єктів життєвого мікросередовища пов'язана із розвитком її особистісної ідентичності.

Таблиця 7

Кореляційні залежності між змінними «Мій – чужий» та «Рівень особистісної ідентичності» для об'єктів макросередовища

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена	0,446
N	131
Значимість	0,035

Як видно з табл.7, між змінними «оцінка об'єктів макросередовища за критерієм «Мій – чужий» та «рівень особистісної ідентичності особистості» також існує значимий ($p = 0,05$) прямиий зв'язок, щоправда дещо нижчий, ніж вказаний зв'язок з об'єктами мікросередовища. Такі дані можуть свідчити про те, що безпосереднє оточення людини з розвинутою особистісною ідентичністю психологічно привласнюється більш активно, ніж макросередовище.

Таблиця 8

Кореляційні залежності між змінними «Мій – чужий» та «Рівень особистісної ідентичності» для об'єктів мезосередовища

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена	0,145
N	131
Значимість	0,037

Як видно з табл.8, існує досить низький, але значущий ($p = 0,05$) зв'язок між змінними.

Таким чином об'єкти всіх трьох рівнів предметно-просторового середовища психологічно привласнюються суб'єктами із розвинутою особистісною ідентичністю.

В цілому, результати обробки даних емпіричного дослідження підтверджують висунуті робочі гіпотези щодо наявності таких відмінностей у проявах особистісної та соціальної ідентичності (персоналізації та психо-

логічного привласнення об'єктів життєвого оточення), які зумовлюють екологічність життєдіяльності у першому випадку і неекологічність у другому. Існує тісний зв'язок між сталим переживанням особистісної чи соціальної ідентичності, певною активністю у персоналізації об'єктів життєвого середовища та ступенем їх психологічного привласнення. Суб'єкти із розвинутою особистісною ідентичністю персоналізують своє життєве оточення шляхом створення його індивідуально-неповторного вигляду і на цій основі більш активно психологічно привласнюють його. Саме така активність є запорукою і виявом екологічності їх життєдіяльності.

Висновки

За результатами проведеної роботи можна зробити наступні висновки.

1. Доведено значення процесів самосвідомості в організації екологічно-орієнтованої життєдіяльності.

2. Підтверджена загальна гіпотеза дослідження про те, що чинником самовизначення у реалізації екологічно-орієнтованої життєдіяльності може бути розвинута ідентичність особистості. Виділені два основних аспекти ідентичності – соціальна ідентичність, орієнтована на визначення себе в термінах соціальних категорій та груп і особистісна ідентичність, орієнтована на визначення себе в термінах унікального досвіду людини. Встановлені універсальні прояви ідентичності особистості у її повсякденній життєдіяльності, якими є персоналізація і психологічне привласнення об'єктів життєвого оточення.

3. Розроблена емпірична модель дослідження та емпірично перевірені та підтверджені робочі гіпотези щодо наявності таких відмінностей у проявах особистісної та соціальної ідентичності (персоналізації та психологічного привласнення об'єктів життєвого оточення), які зумовлюють екологічність життєдіяльності у першому випадку.

Індивіди із розвинутою особистісною ідентичністю сприймають і створюють індивідуально-неповторні риси свого життєвого оточення і на цій основі більш активно психологічно привласнюють його. Саме така активність є запорукою екологічності їх життєдіяльності.

Таким чином особистість повинна досліджуватися в екологічній психології не тільки як суб'єкт екологічної свідомості, екологічних цінностей та культури, а й як суб'єкт самосвідомості, для якого є значущим його самобутній внутрішній світ та право на його суверенність і захист.

Список використаних джерел

1. Голд Д. Психология и география: Основы поведенческой географии. Пер. с англ. / Д.Голд – М.: Прогресс, 1990. – 304с.
2. Джемс У. Психология /У.Джемс. – М.: Педагогика, 1991. – 369 с.

3. Кун М., Макпартленд Т. «Кто Я» Применение теста «20-ти высказываний» / М.Кун, Т.Макпартленд // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Издательский Дом «Бахрам-М», 2003– 672 с. – С. 460 – 468.
4. Павленко В.И. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии /В.И.Павленко // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 135- 142.
5. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.
6. Черноушек М. Психология жизненной среды. / Пер. с чеш. / М.Черноушек – М.: Мысль 1989. – 174с.
7. Altman I. The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal space, Territoriality and Crowding – Brooks Cole, Monterey, CA, 1975. – 256 p.
8. Tajfel H., Turner J. The social identity theory of intergroup behaviour//Psychology of Intergroup Relations, 2nd edn./Eds S. Worchel, W. Austin. Chi.: Nelson-Hall, 1986. – P. 7 – 24.
9. Turner J. Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour // Europ. J. Soc.Psychol. – 1975. – № 5. – P. 5 – 34.

Рудомино-Дусятская Е.В. Исследование личностной идентичности как фактора экологически ориентированной жизнедеятельности

В статье приводятся результаты эмпирического исследования идентичности личности как фактора экологически ориентированной жизнедеятельности. Доказано значение процессов самосознания в организации экологически ориентированной жизнедеятельности. Подтверждена гипотеза исследования о том, что фактором реализации экологически ориентированной жизнедеятельности может быть идентичность личности. Выделены два основных аспекта идентичности - социальная идентичность, ориентированная на определение себя в терминах социальных категорий и групп и личностная идентичность, ориентированная на определение себя в терминах уникального опыта человека. Установлены универсальные проявления идентичности личности в ее повседневной жизнедеятельности, каковы персонализация и психологическое присвоение объектов жизненного окружения. Установлено, что лица с развитой личностной идентичностью воспринимают и создают индивидуально-неповторимые черты своего жизненного окружения и на этой основе более активно психологически присваивают его. Именно такая активность является залогом экологичности их жизнедеятельности.

Ключевые слова: *психология жизнедеятельности, личностная идентичность, социальная идентичность, персонализация, психологическое «присвоение».*

Rudomino-Dusiatska O.V. The Study of Personal Identity as a Factor of Environmentally-Oriented Life Activity

The article presents the results of an empirical research of a personal identity as a factor environmental friendliness of the life. The value of the processes of self-consciousness in the organization of ecologically-oriented activity is proved. Two main aspects of identity of the person are discussed - social identity, focused on defining oneself in terms of social categories and groups and personal identity focused on defining oneself in terms of unique human experience. The hypothesis concern personal identity as a factor of realization of ecologically oriented activity is confirmed. There are two universal manifestations of the identity of the person in everyday life - “personalization” and “psychological appropriation” of the objects of the environment. It is established that people who has high level personal identity perceive and create individually unique features of their environment and on this basis more actively psychologically appropriated it. Such activity of a person ensures the environmental friendliness of his life.

Keywords: *psychology of life, personal identity, social identity, personalization, psychological “appropriation”.*